

СЕКЦІЯ:

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО, СІМЕЙНОГО, ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

В. Р. Барський

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ПРО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНУ ВЛАСНІСТЬ: В ПОШУКАХ БАЛАНСУ МІЖ ЮРИДИЧНИМ РОМАНТИЗМОМ ТА ЮРИДИЧНИМ РЕАЛІЗМОМ

Інтелектуальна власність впливає на різні сфери життєдіяльності. Права інтелектуальної власності використовуються у виробничій та невиробничій сферах економіки. Інтелектуальна власність є важливим чинником розвитку прикладних наук та інновацій. Доктринальні питання інтелектуальної власності займають важливе місце у дослідженнях представників різних галузей соціогуманітарного знання. Охорона прав інтелектуальної власності займають значне місце у сучасних міжнародних відносинах, впливає на внутрішньополітичний ландшафт окремих країн. Відбувається поступальне формування єдиного європейського цифрового ринку та відповідного правового поля.

Інтернаціоналізація відносин інтелектуальної власності сформувала складну архітектуру системи правових норм, що забезпечують охорону прав інтелектуальної власності на Європейському континенті. Вона складається з норм міжнародного права інтелектуальної власності (норм універсальних та регіональних міжнародних угод), *Acquis Communautaire* / EU та норм національного законодавства.

Формування законодавства України про інтелектуальну власність розпочалось з перших років незалежності і за хронологією значно випереджало юридичне забезпечення багатьох інших інститутів державності. Вже на кінець 1993 року було прийнято 6 «спеціальних» законів, які сформували фундамент охорони прав на

об'єкти авторського права та промислової власності в Україні. Ці закони розроблялись фактично з «чистого аркушу», з «оглядкою» на радянську правосвідомість, за відсутністю досвіду охорони прав інтелектуальної власності в умовах конкурентної економіки. У наступні десятиліття закони, ухвалені в 1993 році, зазнали значних змін та були доповнені численними підзаконними актами.

На формування законодавства України про інтелектуальну власність вплинув той факт, що УРСР була однією з двох союзних республік, які в 1970 році приєдналися до Всесвітньої організації інтелектуальної власності. Після набуття незалежності Україна визнала всі міжнародні зобов'язання УРСР у сфері інтелектуальної власності.

Подальший розвиток національного законодавства про інтелектуальну власність відбувався в контексті поглиблення співпраці із Всесвітньою організацією інтелектуальної власності, залучення України до глобального ринку прав інтелектуальної власності, тривалих (1995-2008 роки) переговорів про приєднання країни до Світової організації торгівлі.

Потужний зовнішній імпульс розвитку національного законодавства про інтелектуальну власність спричинило залучення України до процесу європейської інтеграції.

Ефективна охорона прав інтелектуальної власності є важливою умовою інтеграції України з Європейським Союзом. Ця умова зафіксована в угодах, які оформлюють основні етапи двосторонніх відносин. Структура Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (діяла у 1998-2017 роках) включала розділ 6 «Конкуренція, захист інтелектуальної, промислової та комерційної власності та співробітництво у сфері законодавства», а структура чинної з 2017 року Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію), включає главу 9 «Інтелектуальна власність», а також відповідні додатки XXII-C, XXII-D.

Зближення національного та європейського законодавства про інтелектуальну власність не зупинявся навіть упродовж драматичного 2022 року – 06.09.2022 року був ухвалений Закон України «Про особливості правової охорони географічних зазначень для сільськогосподарської продукції та харчових продуктів, захист прав та засто-

сування схем якості, включаючи традиційні гарантовані особливості для сільськогосподарської продукції та харчових продуктів». Ухвалення закону стало важливим кроком щодо узгодження українського та європейського законодавства щодо схем якості для сільськогосподарської продукції та харчових продуктів.

Наприкінці 2022 року відбулось оновлення законодавства про авторське право і суміжна прав – 01.12.2022 року був ухвалений новий закон «Про авторське право і суміжні права». Його ухвалення стало важливим кроком щодо узгодження українського та європейського аудіовізуального законодавства, що було однією із семи умов-рекомендацій європейських партнерів для продовження переговорів щодо приєднання України до Європейського Союзу. Вплив права Європейського Союзу на розвиток законодавства України про охорону авторського права і суміжних прав наочно ілюструє факт того, що в новому законі розмір відрахувань автору в контексті реалізації права слідування встановлений в еквіваленті євро (в ч. 2 ст. 30).

Широке поширення технологій штучного інтелекту потребує чіткого законодавчого визначення змісту прав на об'єкти, утворені в результаті їх застосування. В Україні ця проблема також була вирішена в новому Законі «Про авторське право і суміжні права», який вперше визначив природу прав на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою.

Поступальне зростання значення охорони прав інтелектуальної власності у відносинах України з іноземними партнерами сформуло додаткові виклики для кримінально-правової політики нашої держави.

У сучасному кримінальному законодавстві України спостерігаються дві протилежні тенденції: гуманізація кримінальних покарань та задоволення запиту правовласників на посилення кримінальної відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності.

Для прикладу розглянемо статистичні дані про кримінальну відповідальність за порушення авторського права і суміжних прав.

За даними Державної судової адміністрації України в 2013 році кількість засуджених за порушення авторських прав за ст. 176 Кримінального кодексу України становила 78 осіб, а в 2020 році – 9 осіб. Ці данні свідчать про скорочення кількості засуджених за даною статтею за 8 років майже в 9 разів.

З огляду на незначну кількість засуджених за порушення авторських прав, може скластися помилкове враження, що Україна пере-

могла це явище, а інтернет пірати згорнули свою діяльність. Але це не так, а низькі статистичні показники, на думку експертів, обумовлені тривалістю розгляду справ, низькою ефективністю санкцій, складністю доведення заподіяної матеріальної шкоди [1].

З метою підвищення ефективності юридичної відповідальності за порушення авторських прав і суміжних прав у 01.12.2022 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо відповідальності за порушення авторського права і (або) суміжних прав». Серед іншого, він передбачає посилення санкцій за порушення авторського і суміжних прав, а також нові форми вчинення відповідних кримінальних правопорушень, зокрема, фінансування порушення авторського права і суміжних прав.

Водночас з цим Україна декларує прихильність зменшенню випадків застосування кримінального покарання у формі позбавлення волі. Такий акцент кримінально-правової політики, пояснюється тим, що позбавлення волі: перешкоджає подальшій ресоціалізації особистості, потребує значних витрат з боку державного бюджету, не відповідає тренду гуманізації відповідальності за економічні злочини, який сформувався під впливом Ради Європи.

З моменту створення у 1992 році інституційний механізм охорони прав інтелектуальної власності в Україні, неодноразово піддавався організаційно-правовим змінам, що не могло не відбитися на ефективності їх діяльності. При цьому зміни 90-х років ХХ століття можна пояснити подоланням радянських атавізмів, а зміни наступних років – формуванням системи, що відповідає європейським стандартам. Численні та часто непослідовні зміни інституційного механізму охорони прав інтелектуальної власності призводило до послаблення контролю над правомірністю використання прав інтелектуальної власності і навіть до погіршення міжнародного іміджу України [2].

На кінець 2022 року формування інституційного механізму охорони прав інтелектуальної власності в Україні перебуває у завершальній фазі. Формування та реалізація державної політики у сфері інтелектуальної власності покладено на Міністерство економіки України, а згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.10.2022 року № 943-р «Деякі питання Національного органу інтелектуальної власності» виконання його функцій покладено на державну органі-

зацію «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій».

Водночас залишається невирішеним питання формування та визначення компетенції Вищого суду із питань інтелектуальної власності. Його створення передбачено Законом України «Про судоустрій і статус суддів» в редакції від 02.06.2016 року та указом Президента України «Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності» від 29.09.2017 року № 299/2017. На їх виконання 13.02.2020 року Вищий суд з питань інтелектуальної власності був внесений до державного реєстру юридичних осіб. Однак досі не завершився процес формування його суддівського складу.

Проблему визначеності компетенції Вищого суду із питань інтелектуальної власності може вирішити прийняття відповідного закону. Проект такого закону був розроблений групою народних депутатів України ще в 2021 році (законопроект отримано Верховною Радою України 29.12.2021 року).

Станом на середину 2023 р. відносини інтелектуальної власності в Україні впорядковані нормами чисельних джерел права, які значно різняться між собою юридичною силою та хронологією прийняття. Надмірна кількість джерел права інтелектуальної власності в Україні, більше половини з яких підзаконні акти, призводить до протилежного ефекту і значно знижує його потенціал. Переважна більшість громадян не може ефективно самостійно застосовувати норми права інтелектуальної власності, що призводить до розмиття правових орієнтирів, непродуктивного витрачання ними часу, психічних зусиль, грошей що, зрештою, призводить до негативних соціально-економічних наслідків.

Експертне середовище неодноразово висловлювало рекомендації щодо систематизації нормативного масиву про охорону прав інтелектуальної власності. Необхідність на систематизації законодавства України про інтелектуальну власності як на важливий напрямок рекодифікації цивільного законодавства України неодноразово визначав Голова Верховної Ради України IX скликання Руслан Стефанчук. Однак на нашу думку оновлення положень Цивільного кодексу України про охорону прав інтелектуальної власності не вирішить проблему. Найефективнішим і водночас найрадикальнішим способом подолання проблеми є прийняття окремого кодифікованого акту про охорону прав інтелектуальної власності на зразок Франції.

Отже стислий аналіз законодавства України про інтелектуальну власність дозволяє зробити наступні висновки:

1. з моменту набуття незалежності і дотепер законодавство України про інтелектуальну власність залишається динамічним;
2. законодавство України про інтелектуальну власність характеризує надмірна кількість джерел, активна транспозиція норм права Європейського Союзу, нестабільність, причиною якої є пошук найбільш ефективної інституційної моделі охорони прав інтелектуальної власності.

Література

1. Стуженко П. Після Євромайдану кількість засуджених за порушення авторських прав знизилася майже в 9 разів [Електронний ресурс]. *Сайт інформаційного агентства «Українські новини»*. URL: <https://ukranews.com/ua/news/815315-pislya-yevromajdanu-kilkist-zasudzhenyh-za-porushennyu-avtorskyh-prav-znyzylasya-majzhe-v-9-raziv>
2. Гелеверя Є. М. Еволюційні передумови розвитку та сучасний стан системи інтелектуальної власності в Україні. *Економіка та управління національним господарством*. 2018. Випуск 21. С. 142–147.